

Hnízdění chocholouše obecného (*Galerida cristata*) v zemědělské krajině na Kutnohorsku a poznámky k jeho výskytu v České republice

Breeding of the Crested Lark (Galerida cristata) in the rural landscape in the Kutná Hora region and some notes on its distribution in the Czech Republic

Jan Křivský,⁽¹⁾ Michal Kavka⁽²⁾ & Václav Švarc⁽³⁾

(1) Polská 1650, 250 82 Úvaly; e-mail: krivsky@seznam.cz

(2) Pobřežní 53, 284 01 Kutná Hora; e-mail: numenius@seznam.cz

(3) Křečovice 35, 285 04 Uhlířské Janovice

Úvod

Chocholouš obecný je rozšířen v palearktické oblasti, zasahuje však i do oblastí afrotropické a orientální. Do střední Evropy začal pronikat ve 13.–14. století z východu v souvislosti s rozšířením kulturní stepi (HUDEC 1983). Do vyšších poloh příliš nevystupuje, vyskytuje se především v polohách pod 600 m n.m. Vyhledává otevřené suché plochy s nízkým a řídkým rostlinným porostem s pokryvností pod 50 %. Oproti skřivanovi polnímu dává přednost sušším místům. Jeho životním prostředím jsou např. rumiště, pískovny, staveniště, cvičiště, travnaté plochy uvnitř sídlišť, násypy železničních tratí, letiště, obývána jsou i pole, hlavně při lidských sídlištech nebo u cest, a to jak pole obilná, tak s pícevinami nebo zeleninou. V současné době jej nejčastěji nalezneme v blízkosti lidských sídel. Tento proces synantropizace začal asi před 50 lety (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Chocholouš je u nás ptákem stálým, v zimě se stahuje k lidským sídlům poblíž svých hnízdišť. Kroužkování našich chocholoušů prokázalo setrvávání na téměř místě a v nejbližším sousedství hnízdiště (do 1 km; HUDEC 1983). Hnízdí pravidelně dvakrát do roka od půli března do půli července (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Hnízdo je neupravená hromádka stébel a kořínků, výstelka je z jemnějších stébel, velmi vzácně z chlupů nebo peří. Je obvykle umístěno v jamce na zemi, v husté i řídké trávě, zpravidla však u trsu nebo pod ním, někdy i uvnitř trsu, jsou však známy i případy hnízdění na ploché střeše, z literatury jsou známa i hnízdění pod střešou vesnického stavení či na stromě (JIRSÍK 1955, HARRISON & CASTELL 2002). Z pěti našich hnízd umístěných na polích bylo jedno v obilí, jedno v trsu vojtěšky, jedno pod trsem cibule a dvě u hromady cibule. Rodiny se drží pohromadě do srpna až října, mladí ptáci se pak sdružují v hejna, k nimž se jen jednotlivě připojují staří ptáci (HUDEC 1983).

JIRSÍK (1955) udává, že „chocholouš je všude u nás v životním prostředí, které mu vyhovuje, běžným ptákem.“ Během 50. a 60. let minulého století začali chocholouši z naší krajiny mizet. Zatímco během prvního mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR (1973–77) bylo obsazeno 56 % kvadrátů, během druhého mapování (1985–89) už to bylo jen 44 % kvadrátů a v průběhu dalšího mapování (2001–03) poklesla obsazenost našeho území na pouhých 19 % čtverců (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). V období 1985–89 byl početní stav chocholouše

obecného v ČR odhadnut na 1 100–2 200 párů, v letech 2001–2003 jen na 500–1 000 párů (ŠTASTNÝ *et al.* 2006). Úbytek druhu dokresluje i údaje o počtech okroužkovaných chocholoušů obecných na území České republiky. Celkem bylo v letech 1934–2007 okroužkováno 1 848 jedinců, z toho však 1 482 ptáků (přes 80 %) připadá na období 1934–1980. Na období od roku 1981 do současnosti připadá pouhých 20 % okroužkovaných ptáků (366 *ex.*), z čehož bylo 331 *pull*. Naposledy byli na našem území chocholouši kroužkováni v roce 2001 (celkem 5 *ex.*, z toho 4 *pull.*; údaje Kroužkovací stanice Národního muzea v Praze, Cepák *in litt.*).

Účelem této práce je informovat o objevu nové hnízdní lokality chocholouše obecného v zemědělské krajině na Kutnohorsku a podat přehled o hnízdění chocholouše v České republice. Zároveň tím chceme dát podnět ornitologům ke hledání dalších hnízdišť tohoto druhu v tomto typu prostředí.

Hnízdní lokalita na Kutnohorsku

V historii bylo hnízdění chocholouše obecného na Kutnohorsku zaznamenáno v oblasti kolem Třebešic a rybníka Vrabcov, kde chocholouš hnízdil nehojně na okrajích polí a na železničním náspu (VRANÝ 1976). Od poloviny 70. let minulého století do roku 1987 registroval V. Švarc 1–2 páry přímo v Kutné Hoře a Pomykal (*in litt.*) udává v období let 1972–77 vždy v únoru a březnu běžný výskyt více *ex.* (bez udání konkrétního počtu) na různých místech v Čáslavi. V současnosti je pravidelné hnízdění chocholouše známo pouze z okolí obce Nepoměřice (souřadnice 49°53' N 15°09' E, nadmořská výška 460 m), kde v minulosti chocholouš pozorován nebyl. Jedná se o mírně zvlhčenou zemědělskou krajinu Hornosázavské pahorkatiny s malými venkovskými osadami a rozsáhlými polními lány, přerušovanými jen krátkými pásy rozptýlené zeleně. Jeden km severně od lokality se nachází malý rybník o rozloze 1,5 ha. Zdejší hnízdiště je V. Švarcem monitorováno již šest let. Poprvé zde byli pozorováni dva zimující ptáci v období 20.–23.12.2002. Hnízdění na této lokalitě bylo prvně doloženo v následujícím roce pozorováním dospělých ptáků krmících mláďata vylétlá z hnízda (viz ŠTASTNÝ *et al.* 2006). Od roku 2003 zde pravidelně hnízdí jeden pár, v roce 2006 byly v první květnové dekádě pozorovány v širším okolí lokality dva páry. Po hnízdní sezóně byla každoročně v letech 2003–2006 od srpna do nástupu zimního počasí pozorována skupinka 4–5 ptáků. Jednalo se pravděpodobně o rodinu s mladými ptáky. V tomto období byli chocholouši v hnízdní době nejčastěji pozorováni v okolí kompostových hromad, na holých plochách po odvezených stozích, ve vojtěškovém i pšeničném poli, hnízdo však nebylo i přes veškerou snahu nikdy nalezeno (údaje V. Švarce).

V. Švarc prokázal hnízdění i v roce 2007, kdy se poprvé podařilo nalézt obsazené hnízdo chocholouše na této lokalitě. Hnízdo se dvěma vejci a dvěma mláďaty bylo nalezeno dne 27.7.2007 na polní cestě cca 200 m od nejbližší budovy zemědělského objektu v Nepoměřicích (obr. 1). Podle data nálezu se jednalo o náhradní hnízdění. Hnízdo spletené ze stébel a kořínků bylo umístěno v husté trávě na rozhraní pole a polní cesty, nebylo kryté trsem. V travním porostu s pokryvností 100 % převládaly jílek vytrvalý a lipnice luční. Dne 3.8.2007 jsme všichni tři místo společně navštívili za účelem pořízení fotodokumentace a okroužkování mláďat. Ve hnízdě se nacházela tři mláďata stará 5–7 dní. M. Kavka mláďata okroužkoval a byla pořízena fotodokumentace

hnízda a jeho umístění. V průběhu kroužkování ani po dobu našeho pobytu na lokalitě (cca 1 hod. kolem poledne) jsme nezaznamenali přítomnost dospělých ptáků. Podle zpráv V. Švarce bylo hnízdo při kontrole dne 21. 8. 2007 již prázdné a nebylo zjištěno jeho porušení.

Hnízdění chocholouše bylo na stejné lokalitě prokázáno i v roce 2008. Dospělí ptáci byli během první poloviny června pozorováni V. Švarcem při zalétání do stejného místa v porostu ozimého ječmene asi 50 m od polní cesty a cca 70 m od místa, kde vyhnízдили v roce 2007. Dne 22. 6. 2008 se V. Švarcovi podařilo odchytil jedno z vyvedených mláďat. M. Kavka jej následně okroužkoval a pořídil fotodokumentaci.

Aktuální hnízdění rozšíření v ČR

Hlavní oblastí výskytu chocholouše na našem území je v současné době jižní Morava. Rozšíření chocholouše ve venkovských oblastech je zde ostrůvkovitě a velikost populace klesá. Převažují hnízdiště ve městech (ŠTASTNÝ *et al.* 2006). Např. na Znojemsku se v současnosti chocholouš vyskytuje nehojně, nicméně jeho hnízdění bylo zaznamenáno na různých místech celého regionu a v rozličných prostředích, v posledním období i ve venkovských oblastech (FIALA *et al.* 2007). Stav ze střední Moravy a přesun chocholoušů do měst dokládají např. údaje z Kojetína na Přerovsku, kde chocholouši už nehnízdí v otevřené krajině, ale na okraji města v městské zástavbě (Šírek *in litt.*).

V Čechách chocholouš prakticky zmizel ze zemědělské krajiny a jeho výskyt je omezen pouze na periferie měst (FUCHS *et al.* 2002). V Českém ráji v současné době nehnízdí a patří k vymizelým druhům, poslední výskyt byl zjištěn 7. 8. 1981 na sídlišti u nádraží v Turnově (MRKÁČEK *et al.* 2000). ČERNÝ (1994) poukazuje z regionu východních Čech ve svém příspěvku z roku 1991 na vazbu hnízděního výskytu chocholouše na městská sídliště. V Pardubicích je ale v současnosti chocholouš velmi řídkým jevem, pravděpodobné hnízdění bylo zaznamenáno pouze v jediném z 55 mapovacích čtverců (VRÁNOVÁ *et al.* 2007), v Hradci Králové patrně nyní ani vůbec nehnízdí (Praus *in litt.*). V oblasti Orlických hor byl ve 20. století pozorován dvakrát, naposledy pár ve Slatině nad Zdobnicí 30. 6. 1986 (HROMÁDKO *et al.* 2005). Již poněkud starší údaj z Mělnicka předpokládá hnízdění cca 10 párů na periferii Mělníka (LUMPE 1997). Na Podblanicku v minulosti pravidelně hnízdl a zimoval, ale na konci 20. století vymizel. Naposledy byl pozorován 1 pár na sídlišti v Benešově 24. 1. 1983 (VAŠÁK *et al.* 2006). V oblasti Českomoravské vrchoviny byl v letech 2001–2004 v rámci proběhlého hnízděního mapování obsazen pouze jeden mapovací kvadrát z celkových padesáti (jednalo se o pravděpodobné hnízdiště chocholoušů na sídlišti v Jihlavě), v 80. letech minulého století hnízdlily 2–4 páry na sídlišti v Havlíčkově Brodě (KUNSTMÜLLER & KODET 2005). Na Táborsku byl chocholouš ojediněle zastížen v letech 1990–2005 v Táboře, v poslední době je jeho výskyt nahodilý a hnízdění nebylo prokázáno (FIŠER 2006).

Ze zcela nedávné doby existují i některá pozorování chocholoušů, která poukazují na jejich hnízdění ve venkovských oblastech Čech. V roce 2006 bylo zaznamenáno pravděpodobné hnízdění chocholouše ve východočeském regionu z zemědělské krajiny u Dolan na Pardubicku, kde byl jeden pár vykazující teritoriální projevy pozorován na přelomu dubna a května na okraji pole

u vybetonovaného hnojiště (Paclík *in litt.*). O možném hnízdění chocholouše ve venkovské krajině jižních Čech svědčí také údaj o výskytu tří jedinců dne 9.6.2007 na travnatém letišti u Tchořovic na Strakonicku (Pešek *in verb.*).

Uvedený přehled pozorování chocholouše na našem území sice na jedné straně potvrzuje výrazné snižování početnosti jeho populace i zmenšování plochy jím obývaného území, na druhé straně však pozorování z poslední doby včetně prokázaného hnízdění u Nepoměřic mohou naznačovat možný návrat do venkovských oblastí (především Čech), kde ještě před 50 lety chocholouš běžně hnízdl. Zda-li se jedná o trend postupné obnovy populace chocholoušů a jejího návratu do venkovského prostředí, není možné na základě dostupných dat spolehlivě tvrdit. Podle nám známých informací se v případě hnízdiště u Nepoměřic jedná v Čechách o jednu z mála lokalit s prokázaným hnízděním chocholouše obecného v zemědělské krajině, tj. v polním biotopu bez jakékoliv přímé vazby na městské prostředí. Chocholouši jsou zde pozorováni výhradně v blízkém okolí zemědělského objektu, který se nachází na kraji vesnice, a na polích, v obci samotné byli zaznamenáni jen zcela výjimečně (údaje V. Švarce). V širším okolí popisované lokality nelze vyloučit další hnízdiště tohoto druhu, neboť se v něm nacházejí obdobné biotopy. Přitom se jedná o intenzivně zemědělsky využívanou krajinu, kterou podle mnohých autorů chocholouši opouštějí (FUCHS *et al.* 2002, FIALA *et al.* 2007), a současně byla lokalita osídlena tímto druhem teprve nedávno. Bude určitě žádoucí, a článek tak splní svůj cíl, pokud se podaří dát impuls dalším ornitologům ke sledování populace chocholoušů na našem území a jejímu dalšímu vývoji.

Souhrn

V článku popisujeme nález hnízda chocholouše obecného (*Galerida cristata*) v zemědělské krajině u obce Nepoměřice (okr. Kutná Hora). Jeden pár chocholoušů zde hnízdí pravidelně od roku 2003. Jediné nalezené hnízdo bylo umístěno na rozhraní pole a polní cesty cca 200 m od zemědělského objektu. V den nálezu 27.7.2007 obsahovalo dvě vejce a dvě mláďata; vyvedena byla tři mláďata. Hnízdění chocholouše bylo na stejné lokalitě prokázáno i v roce 2008. V souvislosti s tímto nálezem diskutujeme aktuální hnízdní rozšíření chocholouše obecného v České republice a jím obývané biotopy. Oproti minulosti je všeobecně patrný pokles početnosti chocholouše a silnější vazba na městské prostředí.

Summary

Here we describe the discovery of a nest of the Crested Lark (Galerida cristata) in the rural landscape near Nepoměřice village (Central Bohemia, Kutná Hora district, coordinates 49°53' N 15°09' E, altitude 460 m; habitat comprises fields with a rural road in the village proximity). The nest was placed at the edge of the field and the rural road about 200 m from the farm building. At the date of discovery on 27th July 2007, the nest contained two eggs plus two young. Finally, three young fledged. Breeding of a pair of the Crested Lark has been proved at the same locality also in the year 2008. A pair of Crested Larks has bred here regularly since 2003. To place this finding into the context of current Crested Lark breeding habitat selection, we discuss the breeding distribution and habitats of this species in the Czech Republic. In contrary to the past, the breeding population of Crested Lark has declined and breeding habitats have mostly become restricted to the towns.

Poděkování

Za poskytnuté údaje o okroužkovaných chocholouších děkujeme J. Cepákovi z Kroužkovačí stanice Národního muzea v Praze, za údaje o výskytu chocholouše M. Chaloupkovi, M. Paclíkovi, J. Peškovi, J. Pomykalovi, L. Prausovi a J. Šírkovi. Za cenné připomínky děkujeme oběma anonymním recenzentům.

Literatura

- ČERNÝ M. 1994: Hnízdní výskyt chocholouše obecného (*Galerida cristata*) ve východočeském regionu v roce 1991. *Zpravodaj VČP ČSO 11*: 20–21.
- FIALA J., KLEJDUS J. & VYMAZALOVÁ H. 2007: Ptáci Znojemska. *Sursum, Tišnov*.
- FIŠER J. 2006: Ptactvo Táborska. *Nákladem autora za finanční podpory KÚ JČK, obce Radenín a měst Mladá Vožice a Chýnov*.
- FUCHS R., ŠKOPEK J., FORMÁNEK J. & EXNEROVÁ A. 2002: Atlas hnízdního rozšíření ptáků Prahy 1985–1989 (aktualizace 2000–2002). *ČSO v nakladatelství Consult Praha*.
- HARRISON C. & CASTELL P. 2002: Bird Nests, Eggs and Nestlings of Britain and Europe with North Africa and the Middle East. *Harper Collins Publisher, London*.
- HROMÁDKO M., ČIHÁK K., HROMÁDOVÁ V. & PORKERT J. 2005: Ptáci Orlických hor. *OS Libri, Dobré*.
- HUDEC K. (ed.) 1983: Fauna ČSSR, Ptáci 3/I. *Academia, Praha*.
- JIRSÍK J. 1955: Naši pěvci, část I. *Nakladatelství ČSAV, Praha*.
- KUNSTMÜLLER I. & KODET V. 2005: Ptáci Českomoravské vrchoviny. Historie a současnost hnízdního rozšíření v kraji Vysočina. *ČSOP Jihlava a Muzeum Vysočiny Jihlava, Jihlava*.
- LUMPE P. 1997: Ptactvo okresu Mělník. *Okresní muzeum Mělník*.
- MRKÁČEK Z. 2000: Ptáci Českého ráje. *ZO ČSOP Křižánky, Jičín*.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. *Aventinum, Praha*.
- VASÁK P. 2006: Ptáci Podblanicka. *ČSOP Vlašim a Muzeum Podblanicka, Vlašim*.
- VRÁNOVÁ S., LEMBERK V. & HAMPL R. 2007: Ptáci Pardubic. *Východočeská pobočka ČSO při VČM v Pardubicích, Pardubice*.
- VRANÝ J. 1976: Ptactvo Kutnohorská. *Zprávy MOS 1976*.

Obr. 1: Hnízdní lokalita chocholouše obecného u obce Nepoměřice, stav ze dne 3.8.2007. Foto J. Křivský.

Fig. 1: Breeding place of the Crested Lark near Nepoměřice village on 3rd August 2007. Photo by J. Křivský.